

Abstract. The article deals with the problem of pedagogically abandoned children and adolescents. On the basis of the analysis of pedagogical research the theoretical substantiation of the essence of the concept “pedagogical neglect” was carried out. It was clarified that the concept of “pedagogical neglect” in modern theory and practice is often used as a synonym for the concept of “difficult children”. The reasons for the emergence of pedagogical neglect are outlined. The stages of education of pedagogically neglected children and adolescents are determined. The peculiarities of using the pedagogical ideas of Vasyl Sukhomlynskyi in work with pedagogically neglected children and adolescents are revealed, and the main tasks for working with them are formulated. The emphasis is drawn to the fact that only in the case of the integrated implementation of certain tasks, the pedagogical skills of a teacher, it is possible to succeed in educating pedagogically neglected children and adolescents. It is concluded that many of the advice, observations of V. O. Sukhomlynskyi, retained their significance in contemplation of modern trends in the development of pedagogy and the reform of a new Ukrainian school.

Key words: V. O. Sukhomlynskyi, pedagogically neglected children, “difficulty in upbringing”, “social-pedagogical neglect”, upbringing, pedagogical heritage.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2018

М. Є. Мартянова

ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗА КОНЦЕПЦІЄЮ АЛЕНА

Анотація: У статті розглянуто основні ідеї французького вченого Алена (Еміля-Огюста Шартє) щодо необхідності вивчення художньої літератури як засобу формування освіченої, інтелектуальної та творчої особистості. Проаналізовано вплив на дитину таких літературних жанрів, як пісня, проза, поезія, тощо. Доведено, що вивчення художньої літератури розвиває творчі та емпатичні навички, формує естетичне виховання та критичне мислення. Зазначено, що художня література є не лише засобом формування світогляду людини, але й засобом спілкування, що дозволяє розвивати комунікативні навички.

Ключові слова: художня література, естетичне виховання, творчі навички.

Постановка проблеми. Проблема виховання у дітей моральних якостей, етичних цінностей та норм поведінки у суспільстві залишається актуальною і сьогодні. Особистість дитини є нестійкою та мінливою структурою, яка залежить від зовнішніх чинників й розвивається згідно із

заданим вектором. Одним з цих чинників вважаємо вивчення літератури, яка є джерелом знань, морально-етичних цінностей та вважається основою вивчення культури суспільства. Художня література завжди сприймалася як опорний елемент у формуванні мислячої, освіченої людини та її гармонійного вдосконалення. Ця проблема цікавила велику кількість вчених, одним з яких був французький викладач філософії, письменник та журналіст Ален. У своїх роботах, присвячених вивченню художньої літератури, вчений розглядає цей вид людської діяльності як засіб передачі життєвого досвіду паралельно з формуванням естетичної культури та розвитку сприйняття та уяви. Незважаючи на посилення інтересу сучасних науковців до спадщини світової педагогіки кінця XIX – початку XX століть, дослідження щодо вивчення впливу художньої літератури на формування особистості досить обмежене. Зокрема, залишаються малодослідженими аспекти педагогічної діяльності французького педагога Алена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль художньої літератури у вихованні дітей була темою дослідження багатьох вчених. Так, М. М. Космачева, Є. А. Муратова, М. А. Рикова та інші розглядали основні задачі та цілі читання літератури як інструмента розвитку інтелекту дитини в залежності від їх віку та охарактеризували позитивний вплив читання на дитину.

Важливість художньо-образних засобів морального виховання особистості описано у працях О. В. Авраменко, З. І. Балатукова, А. Р. Енікеївої, Є. П. Попова, К. Д. Ушинського та інших. Ці дослідження доводять, що художня література несе соціально-ціннісний виховний зміст, який передається за допомогою мовних засобів.

Вивчення публікацій Алена, присвячених аналізу французьких класичних творів, представлено у роботах А. Моруа, М. Озуфа, Ф. Фулатері та інших.

Мета статті полягає у висвітленні ролі художньої літератури, як засобу формування особистості у концепції Алена.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова є найважливішим засобом людського спілкування та інструментом, за допомогою якого ми можемо відчути радість, страх, біль, жах, співчуття та інше. Література як результат людської винахідливості та еволюції мови, вважається одним з методів пізнання дійсності, людства і самого себе. Ален стверджує, що література, на відміну від ораторського мистецтва, формує когнітивне мислення. Вчений аналізує еволюцію людства й приходить до думки, що поява письменництва дозволила людині зануритися у роздуми й дослідження свого внутрішнього «Я» [6, с. 51]. У стародавні часи всі рішення ухвалювалися на зібраннях, де існував великий ризик потрапити під вплив «колективного розуму». Як зазначає французький філософ, «збори – це засіб віри, а не інструмент знань» [6, с. 51]. Повільний прогрес дозволив людству винайти писемність, де автор

може вдумливо й розважливо висловлювати свої думки та припущення. В свою чергу читач має можливість зрозуміти й інтерпретувати написане [6, с. 52]. Отже, література стала чудовим винаходом, ціль якого виправити догмати зборів й дозволити особистості самовиразитися.

У своїй роботі «Судження про літературу» [6] Ален аналізує деякі жанри літератури, які, на його думку, мають найбільший вплив на аудиторію.

Пісня – один з найдавніших жанрів, поєднання музики і поезії, особлива «архітектура», що дозволяє виразити свої емоції й настрої. Виховна роль пісні важлива в перші роки життя дитини. Енікеєва А. Р. зазначає, що в цей період дитячий організм зайнятий власним формуванням й такі функції, як виховання волі та розвиток розумової активності перебувають у зародковому стані. В перший рік мозок дитини збільшується в чотири рази, і постійне прослуховування пісень допомагає не лише розвинути сприйняття ритму та мелодії, а також розуміти просту розмовну мову й вимовляти свої перші слова [2, с. 19]. Ушинський К. Д. зазначав, що «у пісні є щось надзвичайно людське: одна людина співає; навіть соловей і той тільки кричить, а хоровий спів зливає кілька душ в одну душу; кілька окремих почуттів в одне глибоке й сильне; кілька окремих думок в одну думку, кілька окремих сердець і душ в одне серце і в одну душу. А це надзвичайно важливо для школи, яка дружними зусиллями всіх повинна перемогти труднощі навчання» [4, с. 82]. Водночас Ален впевнений, що пісня має заспокійливий характер. Адже з давніх часів вважалося, що спів є повідомленням безпеки та захисту. Пісня формує розуміння таких понять, як «естетика» та «гармонія мови та музики» [6, с. 11].

Епістолярний жанр, описаний вченим як «мистецтво, повне зустрічей», передбачає пошук потрібних слів для достеменного опису подій чи почуттів [6, с. 14].

Поезія, є одним з найскладніших мистецтв, адже воно потребує багато терпіння. Ален порівнює поезію з прозою, яка «нагромаджена діями та об'єктами, вона відмовляється від звукового супроводження», а також з піснею, що «часто стирає слова» й робить висновок, що саме поезія поєднує всі види мистецтва: музикальність, змістове навантаження, ідею «примирення ритму, рифми й змісту» [6, с. 15]. Гарна поезія – це незвичний альянс різних відтінків печалі: обнадійливої, щасливої, меланхолічної, трагічної. Цей контраст захоплює й створює «ефект благодаті» [6, с. 14]. Таким визначенням Ален доносить ідею, що поезія прищеплює відчуття прекрасного, гармонії та співпереживання. Вірші націлені більше на передачу палітри почуттів. Структура поезії полягає у свідомому формуванні порядку слів, який акцентує увагу читачів, мотивує до перечитування та заглиблення у зміст. Читання віршів стимулює:

- *розвиток емпатичних навичок.* Людина може зрозуміти або уявити відчуття автора, таким чином постає питання необхідності

вислухати іншу думку, намагатися зрозуміти її, щоб зробити певні висновки;

- *естетичне виховання*, завдання якого полягає не лише у формуванні художнього сприйняття, але й у готовності використовувати елементи прекрасного у повсякденному житті, налаштовувати учнів вдосконалюватися духовно й морально, корегувати свою поведінку;

- *творчу діяльність*. Для створення будь-якого мистецького проекту необхідна попередня підготовча робота, яка об'єднує обмірковування ідей, розгляд деталей, пошук шляхів його реалізації та накопичення необхідної інформації. Творча діяльність залежить від натхнення, яке мобілізує енергетичний потенціал, інтуїтивне мислення, появу нових образів. Саме поезія мотивує, додає відчуття значення та стимулює уявлення про різноманітні життєві ситуації.

Художня література надихає на створення своїх власних творів. За словами Алена «потреба писати – це бажання дізнатися, що твоя уява тобі піднесе» [6, с. 49]. Література є чудовим засобом спілкування, який дозволяє виражати свої думки, відношення, почуття та життєві цінності. Найперше у своїй роботі Ален озвучує проблему, яка властива деяким людям – це нездатність до комунікації. Цей «недуг» вчений пояснює тим, що людина боїться бути незрозумілою, і спочатку хоче переконатися, що його розуміють. Вивчаючи психологічні особливості розвитку дітей, Фельштейн Д. І. стверджує, що сьогодні порушено спілкування дітей як між собою, так і з дорослими. Діти в меншій мірі орієнтовані на суспільні цінності, на цінності спільного проживання, дружби, співпраці, починають переважати цінності індивідуального характеру [5, с. 11]. Проаналізувавши цю проблему, Обухова А. С. виділила основні її причини: обмеженість соціального досвіду, що виникає в ситуації свідомого обмеження спілкування дитини з іншими дітьми і дорослими в період дошкільного віку; переважання агресивних форм взаємодії з оточуючими, спроби стверджувати своє «Я» виключно силою; схильність до інтровертності, закритості в спілкуванні із зовнішнім світом і навіть колом близьких людей, що є наслідком «поверхневого», не орієнтованого на особистість дитини стилю спілкування з ним дорослих [3].

Художня література, завдячуючи зверненню учасника до реципієнта, дозволяє обмінюватися думками, пізнавати чужий досвід, не зважаючи на географічну чи історичну віддаленість. Ален підкреслює, що «сила спілкування геніальна в літературі» [6, с. 47]. У творі генія є велика надія, імпульс, який породжує бажання діяти [6, с. 48]. Цей спосіб дає можливість в зародку допомогти дітям, у яких спостерігається прояви акцентованої особистості, в спілкуванні.

Вивчаючи значущість процесу читання, Ален зазначає, що дуже часто при розмові думка блукає, у зв'язку з чим діалог передбачає обмін інформацією й емоціями, а його головна ціль полягає у досягненні розуміння співрозмовника. У свою чергу, читання – це стан міркування,

занурення в роздуми [6, с. 81]. Вчений впевнений, що вивчення літератури в школі виховує дисциплінованість та терпіння, адже обов'язкова література «тренує молоді уми», стимулює читати не лише твори які їх цікавлять [6, с. 81]. Водночас варто зазначити, що вибір необхідних художніх текстів для шкільної програми має базуватися на їх моральних та ціннісних орієнтирах. Через осягнення ідей і художніх образів у літературі в учнів повинні виховуватися культура мови, культура мислення та спілкування, формуватися критичне мислення та здатність до емпатії.

Будучи прихильником творчості давньогрецьких митців, Ален підтримував ідею класика французької художньої літератури, філософа-мораліста Жана де Лабрюйера про те, що «все сказано й ми запізнилися» [6, с. 55]. Педагог впевнений, що людина не в змозі створити нове, не наслідуючи попередній досвід: «здається, що пам'ять естетична й сам новітній об'єкт прекрасний, головним чином завдяки використанню елементів вже відомих нам речей» [6, с. 55]. Продовжуючи цю думку в літературному напрямі, вчений додає, що парадокс людства полягає в тому, що ще давньогрецька міфологія описувала людські вади, причини війн та їх наслідки, але ніхто не робить належних висновків. За тих часів поезія була спробою увічнити пам'ять великих перемог, а її вивчення допомагає людині краще зрозуміти світ, адже «мистецтво пам'ятає свою історію» [6, с. 55].

Ален виокремлює найдавнішу зі збережених пам'яток давньогрецької літератури, епічну поему Іліаду. Він стверджує, що унікальність цього твору полягає у детальному аналізі справжньої природи війни. Пройшовши Першу світову війну, вчений присвятив багато своїх робіт пацифістській ідеї. Його вивчення Іліади також спрямоване на виявлення жакливної сторони війни. За словами французького філософа, автор поеми мав за мету показати трагічність війни та ідеологічні гасла, які змушують людей вбивати один одного [6, с. 87]. Приміром, розмірковуючи про помсту Ахілла, Ален цитує Сократа, який стверджував, що сила вбивства, якою захоплюється тиран, нагадує божевілья [6, с. 88]. Мораль цього літературного шедевра французький вчений характеризує в двох життєвих принципах:

1. Стремління гармонійного поєднання людини зі світом.
2. Спасіння окремої людини, що може забезпечити мирне співіснування всього людства.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проаналізувавши позицію Алена щодо ролі художньої літератури у формуванні особистості, можна зробити висновок, що вивчення цієї дисципліни є необхідним елементом для розвитку творчої, інтелектуальної та всебічно розвиненої людини. Художня література сприяє розвитку комунікативних навичок, емпатії, критичного мислення та допомагає розкрити творчий потенціал дитини. Ознайомившись з різними літературними жанрами, Ален наголошує, що з педагогічної точки зору найбільший вплив на людське

сприйняття світу має поезія. Адже саме поезія уособлює гармонію змісту та форми і виховує естетичні відчуття.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні робіт Алена на предмет формування критичного мислення через вивчення творів Бальзака та Стендаля. Подальші дослідження дадуть змогу актуалізувати ті методи вивчення літератури, які спрямовані на допомогу дитині вибрати правильний життєвий орієнтир.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балатукова З. И. Роль художественной литературы в воспитании молодого поколения/ З. И. Балатуков // Молодой ученый. – 2015. – №15. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/95/21305/>.
2. Еникеева А. Р. Этнопедагогический потенциал музыкального фольклора в системе народной художественной литературы : учебное пособие / А. Р. Еникеева. – М. Берлин : Директ-Медиа, 2017. – 136 с.
3. Обухова А. С. Психология детей младшего школьного возраста / А. С. Обухова https://studme.org/88110/psihologiya/narusheniya_sotsialno-kommunikativnoy_sfery.
4. Ушинский К. Д. Собрание сочинений : [в 11 т.] / К. Д. Ушинский; редкол. : А. М. Еголин (гл. ред.) [и др.] ; АПН РСФСР, Ин-т теории и истории педагогики. – М. : Изд-во АПН РСФСР, Том 11, 1952 – с.727
5. Фельдштейн Д. И. Психолого-педагогические проблемы построения новой школы в условиях значимых изменений ребенка и ситуации его развития / Д. И. Фельдштейн // Образование и наука. – Изв. УрО РАО, 2010. – № 5. – С.3–15.
6. Alain Propos de littérature / Alain [Electronic resource] – Mode of access : http://classiques.uqac.ca/classiques/Alain/propos_de_litterature/alain_propos_litterature.pdf.
7. Alain Propos sur l'éducation / Alain [Electronic resource] – Mode of access : http://classiques.uqac.ca/classiques/Alain/propos_sur_education/propos_sur_education.pdf.
8. Renzi L. The influence of teachers' beliefs on literature instruction in the high school English classroom: dissertation ...the Degree of Doctor of Philosophy / L. Renzi. – The Ohio State University, 2005. – 215 p.
9. Skopečková E. Literature Class: Ways to a Unique Literary Experience? / E. Skopečková [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/11655/1/Skopeckova.pdf>.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Balatukova Z. I. Rol' hudozhestvennoj literatury v vospitanii molodogo pokolenija/ Z. I. Balatukov [The Role of Fiction in the Education of Young Generation]// Molodoj uchenyj. – 2015. – No15. – [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://moluch.ru/archive/95/21305/>. (in Russian).
2. Enikeeva A. R. Jetnopedagogicheskij potencial muzykal'nogo fol'klora v sisteme narodnoj hudozhestvennoj literatury : uchebnoe posobie [Ethnopedagogical Potential of Musical Folklore in the Folk Literature System] / A. R. Enikeeva. – M. Berlin : Direkt-Media, 2017. – 136 s. (in Russian).
3. Obuhova A. S. Psihologija detej mladshego shkol'nogo vozrasta [Psychology of Children of Primary School Age] / A. S. Obuhova https://studme.org/88110/psihologiya/narusheniya_sotsialno-kommunikativnoy_sfery. (in Russian).
4. Ushinskij K. D. Sobranie sochinenij : [Collected Works] [v 11 t.] / K. D. Ushinskij; redkol. : A. M. Egolin (gl. red.) [i dr.] ; APN RSFSR, In-t teorii i istorii pedagogiki. – M. : Izd-vo APN RSFSR, Tom 11, 1952 – s.727. (in Russian).
5. Fel'dshtejn D. I. Psihologo-pedagogicheskie problemy postroenija novoj shkoly v uslovijah znachimyh izmenenij rebenka i situacii ego razvitija [Psychological and pedagogical problems of building a new school in terms of the values of the child's changes and the situation of his development] / D. I. Fel'fshtejn // Obrazovanie i nauka. – Izv. UrO RAO, 2010. – № 5. – S.3–15. (in Russian).
6. Alain Propos de littérature / Alain [Electronic resource] – Mode of access : http://classiques.uqac.ca/classiques/Alain/propos_de_litterature/alain_propos_litterature.pdf. (in French)
7. Alain Propos sur l'éducation / Alain [Electronic resource] – Mode of access : http://classiques.uqac.ca/classiques/Alain/propos_sur_education/propos_sur_education.pdf. (in French)
8. Renzi L. The Influence of Teachers' Beliefs on Literature Instruction in the High School English Classroom: dissertation ...the Degree of Doctor of Philosophy / L. Renzi. – The Ohio State University, 2005. – 215 p. (in English)
9. Skopečková E. Literature Class: Ways to a Unique Literary Experience? / E. Skopečková [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/11655/1/Skopeckova.pdf>. (in English)

Аннотация. В статье рассмотрены основные идеи французского ученого Алена (Эмиля-Огюста Шартье) о необходимости изучения

художественной литературы для формирования образованной, интеллектуальной и творческой личности. Проанализировано влияние на ребенка таких литературных жанров как песня, проза и поэзия. Доказано, что изучение художественной литературы развивает творческие и эмпатические навыки, формирует эстетическое воспитание и критическое мышление. Отмечено, что художественная литература является не только средством формирования мировоззрения человека, но и средством общения, позволяет развивать коммуникативные навыки.

Ключевые слова: художественная литература, эстетическое воспитание, творческие навыки.

Annotation. The aim of the article is to clarify the main ideas of the French scientist, pedagogue, philosopher and journalist Alain (Emile-Auguste Chartier) about the necessity of studying literature for the formation of an educated, intelligent and creative person. Alain's work "Propos sur la litterature" which shows the influence on the child of such literary genres as a song, prose, poetry is analyzed. It is proved that the study of literature develops creative and empathetic skills, moral values, forms aesthetic education and critical thinking. It is noted that literature is also stimulates the child's mindset formation and develops communicative skills. It is determined that the criterion for the developing of all the necessary skills is the right booklist which must include different famous classical works where writers show the human nature and difficulties students can face. The Alain's pacific ideas and their parallel with Greek ancient epos Iliad which contains the reveal of terrible consequences of the war are analyzed. The moral of this masterpiece is characterized in two vital principles: the aspiration of a harmonious coexistence between humanity and the world; the salvation of an individual, which can ensure the peaceful coexistence of all mankind.

Key words: literature, aesthetic education, creative skills.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2018

А. С. Павленко

ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ-СИРИТ В БУДИНКАХ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Анотація. Статтю присвячено проблемі формування та становлення особистості дитини в дитячих будинках сімейного типу.

Розкрито необхідність інноваційної системи виховання та навчання дітей-сиріт. Дано оцінку правильності напрямку формування особистості дітей-сиріт в прийомних сім'ях, а також зосереджено увагу на необхідності підготовки та навчання прийомних батьків.

Приділено увагу міжособистісним стосункам в дитячих будинках